

DOI <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-409-2-48>

**WAR LESSONS FROM UKRAINE: IMPLICATIONS
FOR THE INTERNATIONAL SECURITY FRAMEWORK
AND THE TENETS OF INTERNATIONAL HUMANITARIAN LAW**

**УРОКИ ВІЙНИ В УКРАЇНІ ДЛЯ СИСТЕМИ МІЖНАРОДНОЇ
БЕЗПЕКИ ТА МІЖНАРОДНОГО ГУМАНІТАРНОГО ПРАВА**

Rahulina K. A.

*PhD in Law, Research Associate
Scientific Research Institute of State
Building and Local Government of
National Academy of Legal Sciences of
Ukraine
Kharkiv, Ukraine*

Рагуліна К. А.

*кандидат юридичних наук, науковий
співробітник
Науково-дослідний інститут
державного будівництва та
місцевого самоврядування
Національної академії правових наук
України
м. Харків, Україна*

Міжнародне право представляє собою комплекс юридичних принципів та норм, які визначають порядок взаємодії та поведінку суб'єктів міжнародних відносин, зокрема держав та інших учасників, які діють на міжнародній арені. Ця система права має за мету забезпечення стабільності, миру та безпеки на міжнародному рівні через превентивні заходи проти міжнародних конфліктів, а також сприяння всебічному співробітництву та встановленню дружніх відносин між державами.

Необхідність ефективного міжнародного правопорядку визначається існуючими загрозами миру та безпеці, перешкодами для належної дипломатії та співробітництва. Навіть в умовах волатильного світового безпекового середовища сучасності, важко не погодитися

з думкою М. В. Грушко, яка визначає міжнародно-правове регулювання збройних конфліктів «одним із найефективніших правових інструментів, що є в розпорядженні міжнародного співтовариства, для забезпечення безпеки, поваги та гідності людини та пом'якшення наслідків збройного конфлікту на основі гуманітарних міркувань» [1, с. 10].

Розвиток нових сфер міжнародного права, таких як міжнародне право захисту прав людини, право міжнародної безпеки, міжнародне екологічне право, міжнародне кримінальне право та ін., відбувається під впливом еволюції міжнародної правосвідомості та науково-технічного прогресу. Це включає також розвиток міжнародного повітряного, космічного, атомного права та інновації в міжнародному морському праві.

Вплив зазначених факторів також сприяє формуванню нових інститутів у межах існуючих галузей міжнародного права, як-от відповідальність за міжнародні злочини, заборона геноциду та апартеїду, відповідальність за екологічну шкоду, розвиток інституту моментального звичаю та ін., що відображає динаміку та адаптивність міжнародного права до змінюваних умов міжнародної взаємодії.

У контексті розвитку сучасного міжнародного права, виділяється кілька спеціалізованих галузей, які безпосередньо або опосередковано стосуються збройних конфліктів. Ці галузі включають міжнародне гуманітарне право (МГП), право міжнародної безпеки, міжнародне право захисту прав людини та міжнародне кримінальне право. Генеза та визначення місця цих галузей у системі міжнародного права є ключовими для розуміння їх ролі та значення.

Основою такої диференціації галузей є поняття «права війни», яке зіграло фундаментальну роль у розвитку міжнародно-правових норм. О. Буткевич зазначає, що ініціативи щодо регулювання ведення збройних конфліктів стали основою для формування згаданих галузей права. Важко не підтримати тезу науковця, що Гуго Гроцій, видатний юрист і філософ, зробив значний внесок у систематизацію міжнародного права, пропонуючи розділення його на право війни та право миру, що поклало основу для подальших наукових систематизацій міжнародного права від XVII до XIX століть [2, с. 143].

Значний вплив на розвиток міжнародного права мали Гаазькі конференції миру, які модифікували традиційний поділ міжнародного права та сприяли формуванню міжнародного гуманітарного права через укладення Гаазьких конвенцій та декларацій. XX століття ознаменувалося активним формуванням нових галузей міжнародного

права та розбудовою його системи, особливо в контексті «кодифікації та прогресивного розвитку міжнародного права» під егідою Організації Об'єднаних Націй.

У контексті динамічного розвитку сучасних міжнародних відносин, особливо в умовах збільшення кількості локальних війн, стає очевидною необхідність формування взаємодії між державами на основі системного та координованого підходу до регулювання збройних конфліктів. Це вимагає надання нормам міжнародного гуманітарного права (МГП), особливо у сфері захисту прав людини, імперативного характеру, а також зміцнення механізмів об'єктивного міжнародного контролю, деталізації та усунення прогалин у правових нормах.

Зазначені заходи, що реалізуються в межах існуючої системи міжнародного права, мають на меті запобігання маніпуляціям з правом та вибіркового застосуванню норм МГП. Актуальність цього підходу підкріплюється ситуаціями, коли оцінка наслідків правозастосування здійснюється сторонами конфлікту суб'єктивно, із позицій взаємних звинувачень у порушенні норм, без належного розслідування фактів порушень чи усунення їх причин. Така практика призводить до продовження страждань мирного населення.

Вирішення цих проблем вимагає не лише правових реформ, але й підвищення ефективності механізмів міжнародного співробітництва та контролю, зокрема через залучення міжнародних організацій до процесу моніторингу та верифікації дотримання правил МГП. Такий підхід сприятиме створенню більш прозорого та справедливого міжнародного правопорядку, здатного захистити права та безпеку цивільного населення в зонах конфлікту та сприяти сталому миру та безпеці на міжнародному рівні.

Міжнародне гуманітарне право (МГП) встановлює чіткі правила щодо відповідальності за порушення його норм та за скоєння воєнних злочинів. У межах цього правового поля, визначено спектр злочинів, відповідальність за які настає в результаті їх вчинення, включно з використанням забороненої зброї, яке регулюється міжнародними конвенціями.

Зокрема, до категорій злочинів, які тягнуть за собою відповідальність, відносяться: 1) використання боєприпасів, заборонених міжнародними конвенціями; 2) застосування хімічної зброї або будь-яких інших отруйних речовин як проти військових осіб, так і проти цивільного населення; 3) нанесення ударів по об'єктах, які не мають військової цілі; 4) вчинення актів мародерства або грабіжу; 5) геноцид,

тобто цілеспрямоване знищення населення певної країни чи етнічної групи [3].

Ці положення МГП мають на меті забезпечення захисту як військових, так і цивільних осіб у період збройних конфліктів, пропонуючи чіткий правовий механізм реагування на порушення, спрямований на притягнення до відповідальності тих, хто порушує основні гуманітарні принципи та здійснює злочини проти людяності. Однак, факт закріплення серйозних порушень на міжнародному рівні без періодичного перегляду такого механізму забезпечення настання відповідальності знижує ефективність усієї галузі міжнародного публічного права.

У 2017 році, відповідаючи на необхідність адекватного впровадження норм міжнародного гуманітарного права (МГП) на території України та з метою виконання міжнародно-правових зобов'язань країни, які випливають із ратифікованих міжнародних договорів, а також у світлі викликів, що виникли у зв'язку із бойовими діями на сході України, було прийнято рішення Кабінетом Міністрів України про створення Міжвідомчої комісії для забезпечення застосування та ефективної реалізації норм МГП в Україні. У жовтні 2023 року ця комісія прийняла важливе рішення про створення реєстру порушень МГП, що стали наслідком збройної агресії проти України. На засіданні в травні 2023 року члени комісії виявили готовність підтримати законопроект № 8268, внесений до Верховної Ради, «Про застосування та дотримання норм міжнародного гуманітарного права в Україні». Цей законопроект встановлює правові та організаційні основи для покращення функціонування системи МГП в країні.

Оцінювати майбутнє війни, розв'язаною РФ, та прогнозувати відповідальність за заподіяну шкоду українському народу є складним завданням. Однак, можна стверджувати, що дії, спрямовані на розширення негативного впливу, дестабілізацію системи міжнародної безпеки, та реалізацію політики «імперіалізму» з боку РФ, не залишаться без міжнародних наслідків.

В умовах, коли механізми міжнародного права часто зазнають викликів забезпечення їх дотримання та уникнення маніпуляцій з боку зацікавлених суб'єктів, військова агресія проти України та серія дестабілізаційних дій у різних куточках світу вимагають зміни підходів до забезпечення міжнародної безпеки. Це створює потребу в розробці нових методів впливу, які б підтримували міжнародні норми без вдачі до насильства та військових заходів. Міжнародне гуманітарне право, яке вимагає адаптації до змінних методів ведення війни, та міжнародне право прав людини є фундаментальними

у створенні основи для захисту осіб під час збройних конфліктів. Непохитна відданість дотриманню цих правил всіма учасниками, включно з державами та збройними угрупованнями, є ключовою.

Адже, не залежно від історичного контексту, узагальнююча для наведеної проблематики теза чітко відображається в науковій думці К.В. Мануїлової – «міжнародно-правові документи та конвенції створюють основу для забезпечення захисту людей під час війни, але їх виконання залежать від політичної волі залучених сторін» [3, с. 360].

Враховуючи сучасні виклики міжнародної безпеки та необхідність адаптації нормативної бази міжнародного права, можна виокремити оновлені напрями розвитку, які включають інтеграцію «м'яких» факторів безпеки та посилення міждержавної взаємодії без застосування сили. Це підкреслює роль міжнародних договорів у протидії тероризму та зміцненні колективної безпеки, з акцентом на необхідності вдосконалення правових норм і визначення поняття «агресор» для їх ефективнішої імплементації на національному рівні.

Особливу увагу слід звернути на надання Міжнародному Суду ООН обов'язкової юрисдикції щодо злочинів агресії, що стане важливим кроком у забезпеченні обов'язковості його рішень для держав-членів ООН та зміцненні міжнародного правопорядку. Важливим аспектом є також виключення держави-агресора з процесу визначення факту агресії та прийняття санкцій, що сприятиме об'єктивності та справедливості міжнародних рішень.

Для України, в контексті інтеграції до Європейського Союзу, актуальною є синхронізація зусиль у сфері безпеки та реформування національної нормативної бази відповідно до європейських стандартів. Це включає розробку внутрішніх нормативів, зокрема щодо ядерного страхування, які були б узгоджені з міжнародними стандартами, та забезпечення однозначного тлумачення термінології міжнародно-правових актів для ефективного регулювання міжнародної безпеки.

Література:

1. Громовенко К. В. Міжнародно-правове регулювання збройних конфліктів : навчально-методичний посібник / К. В. Громовенко, М. В. Грушко, К. В. Мануїлова. Одеса : Видавництво «Юридика», 2023. 132 с.
2. Буткевич О. Право війни як джерело сучасних галузей міжнародного права. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету*. Серія Право. Вип. 74: ч. 2. 2022. С. 143-148.

3. Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12.08.1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I) від 8.06.1977 року. *Офіційний веб-сайт Верховної Ради України. Законодавство України.* URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_199

4. Мануїлова К. В. Особливості захисту прав людини в умовах збройних конфліктів та глобальних викликів сучасності. Європейські орієнтири розвитку України в умовах війни та глобальних викликів XXI століття: синергія наукових, освітніх та технологічних рішень : у 2 т. : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 19 травня 2023 р.) / за заг. ред. С. В. Ківалова. Одеса : Видавництво «Юридика», 2023. Т. 1. С. 359–361.